

INTERPRETAČNÍ PRAVIDLO V POCHYBNOSTECH VE PROSPĚCH: ÚČINNÝ NÁSTROJ, NEBO RÉTORICKÁ OZDOBA?

Ondřej Kadlec*

Abstrakt: Článek se zabývá konceptem pochybnosti o výkladu právního předpisu. Existence pochybnosti je podmínkou pro aplikaci výkladového pravidla v pochybnostech ve prospěch jednotlivce, užívaného ve veřejném právu. Článek ukazuje, že koncept pochybnosti může být, a v soudní praxi skutečně je, pojímán různě. Různorodost pojetí činí pravidlo manipulovatelné. Článek má šest částí. Úvodní část interpretační pravidlo představuje. Část druhá a třetí ho analyzuje ze dvou teoretických aspektů: (i) či pochybnost je relevantní a (ii) v jaké fázi interpretačního procesu se pochybnost hodnotí. K prvnímu aspektu lze přistupovat buďto vnitřním pohledem, při kterém rozhodují vnitřní pochybnosti interpreta, anebo vnějším pohledem, při kterém jsou rozhodné pochybnosti adresátů práva. Co do druhého aspektu, lze pravidlo v procesu interpretace zařadit na tři různá místa: na jeho začátek, do jeho středu, anebo na jeho konec. Jelikož interpretace má za cíl odstraňování nejasností, zařazení pravidla v pochybnosti ve prospěch v různých fázích interpretace má za následek rozdílný dosah tohoto pravidla. Čtvrtá část článku na judikatuře českých vrcholných soudů ukazuje nejednotný přístup k řešení obou aspektů pochybnosti v praxi. Pátá část navrhuje východisko z nejednotnosti. Pochybnosti by měly být vnímány vnějším pohledem a pravidlo má nastoupit v situaci, kdy se proces odstraňování pochybností stává pro adresáta nepředvídatelný. Závěrečná šestá část celý článek shrnuje.

Klíčová slova: veřejné právo, pravidlo v pochybnostech ve prospěch, pochybnost, *in dubio pro libertate*, *in dubio mitius*, metodologie, interpretace, aplikace

ÚVOD

Fotbalová Barcelona proti týmu z okresního přeboru. Na jedné straně gigant, diktující tempo hry a dovolující protějšku jen to, co sám uzná za vhodné. Na druhé straně trpaslík, který, chce-li s gigantom hrát, musí se jeho hře přizpůsobit.

Zdánlivě to vypadá na úvod zatoulaný z tematicky jiného periodika. I v právu se ovšem vyskytují podobné situace. Setkání dvou nesouměřitelných subjektů. Autoritativní stát a jednatel. Zaměstnavatel a zaměstnanec. Podnikatel a spotřebitel. Pozice silnějšího subjektu v právu je dokonce ve srovnání s Barcelonou často ještě lepší. Sám může určit, na jakém hřišti a podle jakých pravidel se bude hrát. Následně může ovlivnit i to, kdo zápasy píská, když už si je tedy rovnou nepíská sám.

Tuto nerovnováhu se snaží právo v moderním státu vyrovnat. Součástí této snahy je i jeden z interpretačních postupů, dle kterého remízy mají jít týmu z okresního přeboru.

Při výkladu právních předpisů zasahujících do základních práv a svobod platí direktiva v pochybnostech ve prospěch svobody (*in dubio pro libertate*). Při výkladu daňových

* Mgr. Ondřej Kadlec, J.D. Autor je doktorandem na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a asistentem soudkyně na Nejvyšším správním soudu v Brně. Za připomínky k rukopisu děkuje Zdeňkovi Kühnovi, Janu Petrovovi Nicole Jančové a anonymnímu recenzentovi. Za diskusi nad tématem děkuje rovněž účastníkům vědeckého semináře z teorie práva a ústavního práva konaného v prosinci roku 2015 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, na kterém teze tohoto článku prezentoval. Tento článek byl zpracován v rámci programu rozvoje vědních oborů Univerzity Karlovy v Praze – PRVOUK č. POH *Institucionální a normativní proměny práva v evropském a globálním kontextu*. E-mail: kadlec@prf.cuni.cz.

předpisů se uplatňuje pravidlo v pochybnostech mírněji (*in dubio mitius*). Při výkladu právního jednání zase zákon přikazuje z více možných výkladů zvolit nejpříznivější pro spotřebitele,¹ respektive pro zaměstnance.²

Tento článek se věnuje primárně působení pravidla při výkladu právních předpisů. Některé jeho závěry jsou však použitelné i na výklad právního jednání, respektive jakýkoliv výkladový postup pracující s konceptem pochybnosti.³

Argumentace výkladovými pravidly, která lze obecně označit jako „pravidla v pochybnosti ve prospěch“, se objevuje v judikatuře českých vrcholných soudů zhruba posledních patnáct let.⁴ Četnost použití se postupně zvyšuje⁵ a nevyhadá to, že by tomu pod taktovkou třetího Ústavního soudu mělo být jinak.⁶ Rozšiřují se i oblasti, ve kterých ji soudy uplatňují.⁷

V pochybnosti ve prospěch není klasické výkladové pravidlo odkazující interpreta na nějaký kontext vykládaného aktu, pomocí kterého lze zjistit jeho význam (např. na historické okolnosti vzniku nebo účel). Místo toho rozhoduje o postupu, jsou-li o správné interpretaci dle klasických pravidel výkladu pochybnosti. Je to pravidlo o pravidlech výkladu, tedy metaprávidlo.⁸

Pravidlo zní velmi jednoduše: Je-li pochybnost o výkladu (hypotéza), interpretuj ve prospěch jednotlivce (dispozice). Jak ale ukážu, aplikačně je toto pravidlo komplikovanější.

¹ Ustanovení § 1812 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

² Ustanovení § 18 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce.

³ Výkladových postupů pracujících s pochybností se v právu nachází nespočet. Některé jsou přímo stanoveny zákonem, většinu jich však dovodila judikatura. V pozadí všech těchto pravidel opět stojí hodnotová nebo politická volba jedné ze stran „interpretačně nadřžovat“. Zvýhodněná strana ale nemusí být vždy *a priori* slabší. Tak například při pochybnostech o významu právního jednání se použitý výraz vykládá k tíži toho, kdo jej použil jako první (§ 557 občanského zákoníku). V případě pochybnosti o výkladu ustanovení zakládající určitou ústavní pravomoc je třeba přijmout výklad ve prospěch možnosti uplatnění této pravomoci (např. náleze sp. zn. Pl. ÚS 33/97). Ve správním právu nemůže správní praxe založit jednotlivci legitimní očekávání, pokud je zákon nepochybný (např. usnesení rozšířeného senátu NSS č. j. 6 Ads 88/2006 – 159, bod 88). V mezinárodním právu veřejném funguje podobný příkaz při výkladu mezinárodních smluv. V čí prospěch se interpretuje, se postupem času vyvíjelo: nejdříve se stranilo suverenitě státu, nyní je tendence naopak smlouvy v pochybnostech interpretovat ve prospěch jednotlivce a jurisdikce mezinárodních orgánů (k vývoji tohoto pravidla viz CREMA, L. Disappearance and New Sightings of Restrictive Interpretation(s). *The European Journal of International Law*. 2010, Vol. 21, s. 681–700).

⁴ U Ústavního soudu pravidlo poprvé užit v nálezu sp. zn. III. ÚS 276/96 zabývajícím se podmínkami výkonu pasivního volebního práva do Senátu (bez explicitního označení latinskou formulí). Následně aplikované v oblasti daní (např. nálezy sp. zn. I. ÚS 22/99, sp. zn. IV. ÚS 273/02, sp. zn. IV. ÚS 666/02, či sp. zn. II. ÚS 669/02), naplno proslavené Eliškou Wagnerovou v kauze globálních celních záruk (náleze sp. zn. IV. ÚS 643/06).

⁵ Např. Ústavní soud pravidlo v nálezech užil (1) do roku 2005 dvakrát, (2) od 2006 do 2010 čtyřikrát a (3) od 2011 do září 2015 sedmkrát (počítáno ilustrativně pouze explicitní zmínění argumentů *in dubio pro libertate* a *in dubio mitius* v nálezech, sériové kauzy započítány pouze jednou).

⁶ Sov. například náleze sp. zn. I. ÚS 3930/14 (zpravodajka Kateřina Šimáčková) nebo náleze sp. zn. III. ÚS 2264/13 (zpravodaj Jan Filip).

⁷ Mimo výše uvedené daňové právo soudy pravidlo již aplikovaly např. v kontextu práva na informace (náleze sp. zn. I. ÚS 3930/14), trestního řízení (nálezy sp. zn. II. ÚS 1375/11, sp. zn. I. ÚS 892/14), řízení před správními soudy (náleze sp. zn. Pl. ÚS 14/07), správního řízení (náleze sp. zn. III. ÚS 542/09), restitucí (princip *favoris restitutionis*, např. náleze sp. zn. Pl. ÚS 10/13), soudních rehabilitací (*favoris rehabilitationis*, náleze sp. zn. I. ÚS 819/15), řízení dle stavebního zákona (rozsudek NSS č. j. 1 As 21/2010 – 65) či odpovědnosti za správní delikt v oblasti práva životního prostředí (rozsudek NSS č. j. 1 As 86/2011 – 50).

⁸ PRICE, Z. The Rule of Lenity as a Rule of Structure. *Fordham Law Review*. 2004, Vol. 72, No. 885, s. 889. Pro větší čtivost bude nicméně článek na většině míst používat označení „pravidlo v pochybnosti ve prospěch“ nebo jednoduše „pravidlo“.

Většina dosavadní debaty se vede o tom, co v pochybnostech o významu zákona dělat, tedy zda a v jakých oblastech se toto pravidlo má uplatňovat.⁹ Klíčovou a dosud opomíjenou otázkou je ale otázka tomu předcházející: Co to ta pochybnost je?

Nejasnosti ohledně odpovědi činí pravidlo manipulovatelné. Hlavním cílem tohoto článku je ukázat různorodost koncepcí pochybnosti. Článek nejprve představí její dva teoretické aspekty. Lze se totiž ptát, *koho* pochybnost rozhoduje a *kdy* se pochybnost hodnotí. Následně popíše aplikační praxi českých vrcholných soudů. Na závěr navrhne některé její změny.

1. POCHYBNOST KOHO? DVA ROZDÍLNÉ POHLEDY

Zákonodárce zakázal týrat zvířata *na veřejně přístupném místě*. Obviněný týral psa na své uzamčené zahradě, kam je však z ulice skrze plot vidět.¹⁰ Porušil stanovený zákaz? Soudce nižší instance rozhodl, že zahrada veřejně přístupné místo není, a obviněného zprostil obžaloby. Soudce odvolací instance s tímto rozhodnutím nesouhlasí. Podle něj přístupnost veřejnosti může být nejen fyzická, ale i vizuální. Obviněný se však hájí tím, že v běžné mluvě uzamčená zahrada není považována za veřejně přístupné místo. Tento závěr dokládá výzkumem veřejného mínění, dle kterého 20 % respondentů opločenou zahradu za místo veřejnosti přístupné považuje, 50 % nepovažuje a 30 % neví. Má soudce v této situaci postupovat mírněji? Je význam zákona pochybný?

Verdikt se bude lišit podle toho, čí pohled na pochybnost se počítá. Pochybnost lze vnímat buďto z vlastního pohledu soudce (vnitřní pohled), nebo z pohledu někoho jiného (vnější pohled).¹¹

1.1 Vnitřní pohled – pochybné je pouze to, o čem pochybuji sám

Při vnitřním hodnocení pochybnosti o správném výkladu je pro soudce referenčním rámcem on sám. To je výhodou, ale i nevýhodou. Výhodou je jednoduchost aplikace pochybnostního pravidla. Soudce se obrací sám do sebe, ke svému vnitřnímu pocitu z vykládaného ustanovení. Neptá se: „Jaký právní předpis je?“ Ale ptá se: „Co se mnou právní předpis udělal?“¹² Jeho úsudek je rychlý, často vcelku nenamáhavý a intuitivní. A hlavně zaručeně správný.

Nevýhod vnitřního hodnocení je ale víc. Předně, soudcův závěr nelze ověřit. Kromě jeho vnitřního pocitu chybí totiž jakýkoliv standard srovnání. Ani soudce sám nemůže

⁹ Z poslední doby např. výměna názorů mezi Radimem Boháčem, Michalem Radvanem a Karlem Šímkou (BOHÁČ, R. – RADVAN, M. Vnímání daní, poplatků a jiných obdobných peněžitých plnění ve světle jejich ústavních aspektů. *Bulletin Komory daňových poradců ČR*. 2015, č. 2, s. 36; ŠÍMKA, K. Obrana principu „in dubio pro libertate“. *Bulletin Komory daňových poradců ČR*. 2015, č. 2, s. 40).

¹⁰ Základní skutkové okolnosti a právní problém vychází z případu řešeného Nejvyšším soudem (usnesení sp. zn. 8 Tdo 657/2011).

¹¹ Rozlišení se nazývá i intrapersonální a interpersonální nejasnost zákona (PRICE, Z. *The Rule of Lenity as a Rule of Structure*, s. 863).

¹² Ve vztahu k obecné interpretaci textu takto přeformuloval centrální otázku interpretace Stanley Fish, literární teoretik a hlavní představitel tzv. Reader Response subjektivní teorie. Fish Tvrdí, že na jinou otázku čtenář ani nemůže odpovědět (FISH, S. Literature in the Reader: Affective Stylistics. *New Literary History*. 1970, Vol. 2, s. 123, 125).

svůj závěr žádnými argumenty podepřít, v důsledku čehož s ním nelze vést jakýkoliv spor. Prostě mu právní předpis připadá (ne)jasný. Vám ne? Jemu ano. O čem se dál bavít? Problém lze ilustrovat na tvrzení člověka, že mu chutná jablko. Může s tímto závěrem někdo jiný polemizovat? Lze pocit z lahodného jablka navenek nějak odůvodnit? Jinými slovy, jak vlastně člověk pozná, že mu chutná jablko, jinak, než že mu prostě chutná?

Další nevýhodou vnitřního vnímání pochybnosti je to, že tento přístup neodpovídá proklamovanému účelu existence pravidla v pochybnostech ve prospěch ve veřejném právu. Toto pravidlo má chránit jednotlivce a jeho právní jistotu.¹³ Stát ve veřejném právu vrchnostensky zasahuje do jednotlivcovy právní sféry. Tento zásah musí být na základě jasně formulovaných právních předpisů. Nikdo by neměl být trestán či zdaněn, aniž by to mohl rozumně předpokládat. Nabízí se, že správný pohled na pochybnost o významu předpisu by měl být těch, kteří mají být zdaněni či trestáni. Pro ně jsou zákony určeny a oni mají zájem znát svá práva a limity státní moci. Při vnitřním pohledu jsou ale pro soudce pochybnosti jiných nedůležité.

Proti vnitřnímu pohledu hovoří i povaha jazyka jako záležitosti společenského úzu. Slova mají takový význam, jaký jim jazyková komunita přiřadí.¹⁴ Ta sama by následně měla mít rozhodující slovo ohledně jejich výkladu. Soudcův pohled na jazyk je jen střípkem v mozaice pohledů vytvářející jazykové významy.

Další slabinou vnitřního pohledu je, že ubírá na objektivitě úsudku. Ona dosažená správnost je správností skutečně pouze ohledně toho, co si soudce myslí, že s ním právní předpis udělal. O samotném právním předpisu naopak závěr soudcovy úvahy nic neříká. Soudcem vnitřně vnímaný význam předpisu se tak může naprosto lišit od významu vnímaného ostatními. A jelikož dopředu nikdo neví, jakému soudci se jeho případ dostane na stůl, právo je nepředvídatelné a neplní tak svoji funkci.

S posledně zmíněným problémem souvisí další, a to oslabení neutrality interpreta. Výsledek soudcova úsudku je totiž přímo navázán na jeho předporozumění.¹⁵ Jeho pocit z pravidla bezprostředně ovlivňuje vše, s čím k výkladu přistupuje: znalosti jazyka, pramenů a pravidel formulování práva, postupů právní interpretace, ale i obecné znalosti a zkušenosti, hodnotové postoje, psychické a sociální vlastnosti, představy a významová očekávání. Proto, ptá-li se soudce sám sebe na existenci pochybností o správném výkladu, nutně se do odpovědi promítne to, jak se mu interpretované pravidlo líbí.

Tento závěr potvrdil experiment provedený na studentech právnických fakult.¹⁶ Studenti měli posuzovat jasnost určitých pravidel ve světle zadaných skutkových okolností. Měli odpovědět, nakolik pravidlo připadá jasné *jim* (vnitřní pohled), nakolik si myslí, že by bylo jasné *běžnému čtenáři* (vnější pohled) a nakolik se jim z politického hlediska *líbí*. Výsledky experimentu ukázaly, že pokud interpret zaujme na nejasnost vnitřní pohled,

¹³ Srov. např. nálezy Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 22/99 nebo sp. zn. I. ÚS 643/06. Právní jistotu zmiňuje i Filip Melzer (viz MELZER, F. *Metodologie nalézání práva: Úvod do právní argumentace*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 208).

¹⁴ FISH, S. *Literature in the Reader: Affective Stylistics*, s. 125.

¹⁵ K pojmu předporozumění viz HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 310–317 nebo DOLEŽAL, T. Právní hermeneutika a problematika tzv. předporozumění. In: A. Gerloch – P. Maršálek (eds). *Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 70.

¹⁶ FARNSWORTH, W. – GUZIOR, D. – MALANI, A. Ambiguity About Ambiguity: An Empirical Inquiry into Legal Interpretation. *The Journal of Legal Analysis*. 2010, Vol. 2, s. 257.

jeho verdikt je ovlivněn jeho politickými preferencemi.¹⁷ Promítnuto do soudního rozhodování, je-li jasné pravidlo v neprospěch jednotlivce a soudcovi se výsledek nelíbí, dokáže ho zpochybnit¹⁸ a následně pomocí argumentu v pochybnostech ve prospěch rozhodnout pro jednotlivce mírněji. Naopak pokud se mu líbí, pravidlo bude (ať již vědomě či podvědomě) považovat za jednoznačné. Preference však přestanou hrát roli, pokud interpret zaujme vnější pohled.

1.2 Vnější pohled – pochybné je to, o čem pochybují lidé

Hodnocení zákona vnějším pohledem provádí stále sám soudce, liší se však jeho vnitřní myšlenkový proces. Neklade si již otázku: „Připadá mi předpis jasný?“ Nýbrž otázku: „Připadá předpis jasný ostatním?“

Podobný myšlenkový proces, ač v souvislosti s prováděním gramatické metody interpretace, popisuje Filip Melzer: „[K]ritériem pro zařazení určité skutečnosti do některé z významových oblastí pojmu je náhled příslušníků daného jazykového prostředí. Tomu však nelze rozumět tak, že by soudce v konkrétním případě prováděl lingvistický výzkum dotazováním se reprezentativního vzorku příslušníků jazykového prostředí. Spíše je odkázán na svou jazykovou zkušenost a své jazykové znalosti, případně na poznatky jazykovědy.“¹⁹ Jde tedy o hodnocení soudce optikou ostatních.

Tento přístup všechny slabiny vnitřního pohledu zdánlivě postrádá. Chrání vnímání zákona jeho adresáty. Standard, vůči kterému soudce hodnotí správnost svého závěru o (ne)pochybnostech, je názor společnosti. Úsudek soudce je empiricky ověřitelný a tím pádem jeho interpretační postup kontrolovatelný. Relevantní se stávají empirická fakta, např. výzkum o tom, jak si zákaz týrání na veřejně přístupném místě lidé vykládají. Výsledek je objektivní.²⁰

Vnější pohled na pochybnost má ale i některé nevýhody. Je obtížně aplikovatelný, a to hlavně ze dvou důvodů. Za prvé, není jasné, kdo má být onou „společností“, jejíž brýle si má soudce nasazovat. Má jí být průměrný adresát práva, nebo průměrný adresát interpretované právní úpravy (daňový poplatník, který je třeba více práva znalý, než příjemce důchodu), nebo třeba průměrný právník? Druhá aplikační potíž může stejně jako u vnitřního pohledu nastat v otázce seznatelnosti. Soudci jsou zvláštní – mimo jiné nadprůměrně zdatní v právu, od fakulty vystavování speciální právní terminologii, příslušníci určité sociální komunity. Je možné při výkladu toto všechno odhodit a vnímat předmět výkladu čistě daňářským, důchodcovským, nebo jiným pohledem?

Dalším problémem vnějšího pohledu v jeho čisté podobě může být relevance chybných názorů. Opačné názory na výklad zákona nemusí být nutně důkazem toho, že zákon je nejasný, ale jen toho, že se jedna ze stran prostě mylí. Kdyby jakýkoli odlišný názor byl

¹⁷ Ibidem, s. 263.

¹⁸ Zpochybnit lze i na první pohled jasný zákon. Podle tzv. interpretivistů je jasnost textu, stejně jako jeho nejasnost, sama o sobě až výsledkem interpretace (viz SOBEK, T. *Argumenty teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 224). Stejně tak i jasnost právního jednání lze zjistit až jeho výkladem (viz MELZER, F. *Právní jednání a jeho výklad*. Brno: Václav Klemm – Vydavatelství a nakladatelství, 2009, s. 134).

¹⁹ MELZER, F. *Metodologie nalézání práva: Úvod do právní argumentace*, s. 100.

²⁰ Objektivní v intersubjektivním smyslu (srov. SOBEK, T. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 123).

důkazem nejasnosti, jednou soudem přijatý *nesprávný* výklad ve prospěch jedince by limitoval všechny budoucí interprety. I vůči *správnému* výkladu v neprospěch jednotlivce by totiž působil jako konkluzivní důkaz o pochybnosti. V důsledku by nebylo možné chybnou interpretaci napravit.

Z jakého pohledu pochybnost vyhodnocuje judikatura, článek rozebere ve čtvrté části. Ještě předtím však k druhému teoretickému aspektu pochybnosti – k okamžiku jejího vyhodnocování.

2. POCHYBNOST KDY? TŘI ROZDÍLNÉ PŘÍSTUPY

Pravidlo v pochybnostech ve prospěch má subsidiární charakter. Nastupuje až tehdy, pokud jsou o správné interpretaci pochybnosti. Účel interpretace je ale pochybnosti odstranit. Role pravidla v pochybnosti ve prospěch proto závisí na tom, kdy v průběhu interpretace se pochybnosti vyhodnocují.

V příkladě s týraným zvířetem je podle soudce z pouhého znění právního předpisu nejasné, zda se oplocená zahrada za veřejně přístupné místo považuje, nebo nikoliv. Smysl zákona ale soudce spatřuje v ochraně mravního zdraví společnosti, ohroženého již pouhým pohledem na týrání zvířete. Podle tohoto smyslu je tedy nutné trestat jakékoli veřejně pozorovatelné týrání. Obviněný ale argumentuje okolnostmi vzniku interpretovaného pravidla, ze kterých je zřejmé, že zákaz týrání na veřejně přístupném místě zákonodárce přijal z důvodu ochrany zdraví společnosti před volně pobíhajícími týranými zvířaty, neboť ta jsou často díky stresu způsobeného týráním agresivní. Uzamčená zahrada, do které je vidět, proto dle úmyslu zákonodárce veřejně přístupným místem není. Existují tedy tři rozdílné argumenty, každý s jiným výsledkem: nejasný gramatický, obviněnému neprospívající teleologický a obviněnému prospívající historický. Existuje pochybnost o správné interpretaci?

Odpověď bude záležet na vztahu pravidla v pochybnostech ve prospěch a ostatních interpretačních metod. Pro dosah pravidla je totiž určující, které interpretační nástroje může interpret před hodnocením pochybnosti použít. Čím méně nástrojů, tím je dosah pravidla větší (a naopak).

Ohledně vztahu pravidla a ostatních metod existují tři rozdílné přístupy. V prvním pravidlo působí na pozadí všech interpretačních metod a pochybnost znamená, že alespoň některé z nich se neshodují ve výsledku. Dle druhého přístupu pravidlo nastupuje uprostřed – po nějakých interpretačních metodách (nejčastěji po gramatické a/nebo teleologické), avšak před metodami ostatními. Poslední přístup pochybnost o správném výkladu vyhodnocuje, až když všechny ostatní interpretační nástroje selžou.

2.1 Na pozadí interpretace – nejsilnější pravidlo

První možný vztah pravidla v pochybnostech mírněji a ostatních interpretačních metod je jejich rovnost. Soudce nejprve pomocí jednotlivých výkladových metod identifikuje všechny *možné* výsledky a liší-li se, vybere ten, který je pro jednotlivce nejmírnější.²¹

²¹ PRICE, Z. *The Rule of Lenity as a Rule of Structure*, s. 889.

Všechny metody interpretace tak mohou výsledek interpretace pro jednotlivce zlepšit, nemohou ho však zhoršit. V tomto vztahu je pravidlo v pochybnosti ve prospěch ze všech tří variant nejsilnější.

Dle této verze pochybností tak v příkladu s týráním zvířete má soudce tři různé výklady: nejasný gramatický, nepříznivý teleologický a příznivý historický. Jelikož se výsledky provedených metod liší, je založena pochybnost a je třeba zvolit výklad pro jednotlivce nejmírnější. Tím bude výklad dle historického úmyslu zákonodárce a soud pojem „veřejně přístupné místo“ vyloží restriktivně tak, že pod něj uzamčená zahrada spadat nebude.

2.2 Vprostřed interpretace – textualismus a purposivismus

Druhý přístup vsouvá pravidlo v pochybnostech ve prospěch doprostřed interpretačních metod, které tím rozděluje na dvě skupiny. Pochybnosti stran správného výkladu vyhodnocuje až po provedení některých metod, avšak před provedením jiných metod. Tento přístup se objevuje ve dvou variacích – textualistické a purposivistické.

Textualistická variace vyhodnocuje pochybnost po uplatnění pouze gramaticko-systématických argumentů.²² Je-li jazyk právního předpisu nejasný, nelze další kontexty předpisu k tíži jednotlivce zohledňovat. Textualistická variace má za důsledek, že situaci, nacházející se v neurčité části pojmu, musí interpret vyložit vždy ve prospěch jednotlivce. To může někdy znamenat nutnost restriktivního výkladu (např. skutkové podstaty trestného činu), jindy zase extenzivního výkladu (např. podmínky osvobození od daně). Důvodem pro tento přístup je právní jistota adresátů pravidel, kteří mají důvěru ve slova zákona, respektive že tato slova nebudou oproti běžnému jazyku vykládána v jejich neprospěch nepřiměřeně úzce nebo široce. V situaci s týraným zvířetem je pochybné, zda uzamčená zahrada, kam je vidět, spadá pod rozsah jazykového výrazu „veřejně přístupné místo“. Proto by soud interpretoval ve prospěch obžalovaného. Na argumentaci jakýmkoli kontextem vykládaného aktu by při určování pochybnosti nezbylo místo.

Purposivistická variace zase předtím, než soudce zhodnotí, zda existují pochybnosti o správném významu právního předpisu, aplikuje gramatickou a teleologickou metodu. Pravidlo tak způsobuje, že teleologický argument může modifikovat výklad právního předpisu ve vztahu k jeho textu oběma směry, tedy k tíži i prospěchu jednotlivce.²³ Na druhou stranu jiné než teleologické a gramatické argumenty nemohou výsledek k tíži jednotlivce ovlivnit.

Dle purposivistické koncepce by obžalovaný případ týrání prohrál. Pojem „veřejně přístupné místo“ sice může být sám o sobě pochybný, zohledněním smyslu ustanovení (ochrana mravnosti) však pochybnosti odpadly. V tomto okamžiku tedy pochybnosti neexistují, a proto není na místě vyložit zákon ve prospěch obviněného. Na argument úmyslem zákonodárce není v purposivistické variaci místo.

²² Pro tuto situaci se hodí termín z terminologie amerického smluvního práva *vnitřní nejasnost* (nejasnost samotného textu zákona, bez zohlednění vůči textu externích kontextů).

²³ Samozřejmě u výkladu právních předpisů ukládajících povinnost ve veřejném právu může k této modifikaci dojít pouze v rámci hranic dovoleného dotváření práva (nejširšího možného gramatického výkladu u analogie, respektive nejužšího u teleologické redukce. K hranicím dotváření práva viz MELZER, F. *Metodologie nalézání práva: Úvod do právní argumentace*, s. 100).

Purposivistickou variací u argumentu *in dubio mitius* navrhuje ve své knize Filip Melzer.²⁴ Vsunutí pravidla v pochybnostech ve prospěch právě za argumenty teleologické a gramatické, avšak před argumenty ostatní, zdůvodňuje právní jistotou jednotlivce.²⁵ Vyhodnocení pochybností o interpretaci pouze na základě gramatických argumentů by dle něj „*mohlo vést ke vzniku hodnotových rozporů v právním řádu*“.²⁶ Naopak uvažování historického úmyslu zákonodárce před vyhodnocením pochybností o interpretaci není na místě, neboť jednoznačná formulace právního předpisu spadá do sféry vlivu státu. Nepodaří-li se mu to, nemůže porušení této povinnosti působit v jeho prospěch.²⁷

Oba tyto přístupy řadící metapravidlo v pochybnostech ve prospěch doprostřed metod jsou ve skutečnosti spíše odrazem preference určité metody před ostatními. Textualismus preferuje gramatickou metodu, purposivismus zase teleologickou. Je-li výsledek po provedení těchto metod jasný, jiné metody, ač třeba ukazující na mírnější interpretační výsledek, pochybnost o správné interpretaci nezakládají.

2.3 Po interpretaci – nejslabší pravidlo

Ve třetím a posledním pojetí nastává pochybnost až tehdy, pokud všechny myslitelné interpretační nástroje selhaly. Soudce smí k odstranění pochybností využít veškeré relevantní vnější kontexty (text, smysl, účel, možné důsledky atp.) a možné rozpory mezi nimi se pokusit odstranit. Pokud i poté pochybnosti o správném výkladu zůstávají,²⁸ správnou interpretaci má určit pravidlo v pochybnostech ve prospěch.

V situaci s týraným zvířetem před soudem zazněly tři různé argumenty, které se svými výsledky střetávají (nejasný gramatický, neprospívající teleologický a prospívající historický). Takovému střetu interpretačních metod však soudci běžně čelí a přednost dávají té které v závislosti na okolnostech případu. Soudce tak výkladové metody poměřil a rozhodl, že v tomto případě je nutné dát přednost metodě teleologické. Příklonem na stranu jedné z metod soudce pochybnosti ohledně výkladu odstranil. A kde nejsou pochybnosti, tam se pravidlo v pochybnostech ve prospěch neuplatní.

Tento přístup samozřejmě pravidlo v pochybnostech ve prospěch relativizuje, a to ze dvou důvodů. Za prvé, vztah metod není v teorii ani praxi jasně daný.²⁹ Proto v případě

²⁴ Ibidem, s. 208 („*Právní pochybnosti jsou proto výkladové pochybnosti, které zůstanou i po aplikaci všech argumentů objektivně recentního výkladového cíle.*“).

²⁵ Ibidem. („*Interpretuje-li adresát regulace určité ustanovení alespoň v mezích objektivně recentního výkladového cíle metodologicky korektně, má legitimní očekávání (dobrou víru), že jedná-li v souladu s tímto výkladem, jedná po právu.*“)

²⁶ Ibidem, s. 206.

²⁷ Ibidem, s. 208.

²⁸ Dle výše uvedené terminologie smluvního práva jde o *vnější nejasnost* (nejasnost smlouvy, která přetrvává i po zohlednění všech vnějších kontextů její existence).

²⁹ Jan Wintr převládající řešení situací střetu metod výkladu práva popisuje jako funkcionalistické či pluralitní (WINTR, J. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013, s. 196). Stejně je tomu u výkladu právních úkonů (srov. např. pasáž nálezu Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 571/06: „*objektivní právo, ačkoliv upravuje základní argumenty a metody výkladu smluv a jiných právních úkonů, nejenže nepodává úplný výčet argumentů a principů, k nimž má soud při výkladu smluv přihlížet, ale nestanoví ani jednoznačnou formou vzájemné vztahy mezi jednotlivými interpretačními pravidly. Soud musí přihlížet ke vzájemným vztahům jednotlivých, v úvahu připadajících argumentů a jejich roli v konkrétním případě uvážit, s ohledem na specifika dané kauzy, a nikoli tato kritéria aplikovat mechanicky.*“).

jejich střetu pochybnosti o výkladu existují až do doby, než je soudce *ad hoc* preferencí jedné z nich odstraní.

Za druhé, někteří soudci o správném výkladu nikdy nepochybují. Alespoň ne navenek. Soudci mohou poté, co se i přes vnitřní nejistotu přikloní k určitému interpretačnímu závěru, řešení navenek prezentovat jako zákonem předurčené jediné možné (tzv. legalistický model³⁰). Oproti tomu jiní soudci zase v odůvodnění rozhodnutí vcelku otevřeně připouští možné protiargumenty (tzv. diskurzivní model³¹). Nástroje na vyložení zákona „až do konce“ přitom mají oba typy soudců, neboť ve všech ostatních interpretačních problémech, ve kterých neplatí pravidlo v pochybnostech ve prospěch, nemohou říci „nevím“, ale jsou povinni právo i přes pochybnosti vyložit a rozhodnout.

Legalistický styl je v kontinentální právní kultuře tradičně dominantní. Soudy jsou autoritářské, diktující shora správné řešení. Až v posledních letech se vlivem angloamerické právní kultury začíná prosazovat styl diskurzivní, připouštějící navenek pluralitu správných řešení.³² Jestli soudcův styl je legalistický nebo diskurzivní, má přitom přímý důsledek na aplikaci zásady v pochybnostech ve prospěch. V prvním případě nezbyvá totiž na pochybnosti místo.

Následující kapitola popisuje, jak oba aspekty pochybnosti – *koho a kdy* – řeší judikatura.

3. POCHYBNOST V JUDIKATUŘE

3.1 Pochybnost koho v judikatuře – neshoda ne vždy značí pochybnost

Z jakého pohledu české soudy hodnotí pochybnost o výkladu je obtížné vypořádat. Otázku totiž řeší latentně. Soudci svá rozhodnutí pochopitelně neformulují tak, že by otevřeně přiznávali, že právě jim z jejich pohledu předpis připadá nejasný. Postup soudu většinou spočívá ve dvou objektivně působících krocích: (i) citace (ne)jasného aplikovatelného právního předpisu, a (ii) konstatování, že výklad je (ne)jasný. Příležitostně mezi oběma kroky v některých případech nastupují na první pohled objektivní interpretační metody, které mají jasnost, nebo nejasnost ukázat. Při takovémto postupu přitom není zřejmé, čím pohled o nejasnosti rozhodl.

Některé indicie o zaujatém pohledu lze však dovodit jednak ze zvolených řešení jednotlivých interpretačních situací, jednak z některých argumentů na podporu jasnosti či nejasnosti. Pokud tedy soud nějaké užije – často k otázce pochybností o významu zákona přistupují konkluzivně, uvedením pouhého závěru, bez jakýchkoliv argumentů.

Vnější oporu pro závěr o nejasnosti zákona použil Ústavní soud v rozhodnutí zabývajícím se otázkou, zda pro zdanění příjmu je nezbytné, aby se v důsledku zdaňovaného příjmu navýšil majetek daňového subjektu.³³ Stěžovatelka tvrdila, že ano. Daňový orgán spolu s Nejvyšším správním soudem tvrdily opak, protože podle nich zákon podmínku

³⁰ KÜHN, Z. *Aplikace práva ve složitých případech*. Praha: Karolinum, 2002, s. 349.

³¹ *Ibidem*, s. 350.

³² Srov. BOBEK, M. – KÜHN, Z. a kol. *Judikatura a právní argumentace*. 2. vydání. Praha: Auditorium, 2013, s. 178. Hlavní roli v této proměně u nás hraje Ústavní soud (srov. KÜHN, Z. Význam proměny soudcovské ideologie aplikace práva ve světle ústavní judikatury let 1993–2003. *Právní rozhledy*. 2004, č. 4, s. 123).

³³ Nález sp. zn. IV. ÚS 650/05.

zvýšení příjmů nestanoví. Ústavní soud na podporu názoru o nejasnosti zákona odcitoval dva komentáře, které podmínku zvýšení majetku uvádějí. Z tohoto následně dovodil nejasnost zákona, což aktivovalo pravidlo v pochybnostech mírněji, dle kterého soud dal za pravdu stěžovateli.³⁴

Podobně vnější aspekt pochybností o významu zákona Ústavní soud akcentoval i při řešení otázky, zda nemovitost, částečně vložená do obchodního jmění korporace, je od daně z převodu nemovitosti osvobozená v celém rozsahu, nebo pouze v rozsahu vložení.³⁵ Ústavní soud uvedl, že „*nepochybně každá norma, i ta nejjednodušší, může mít řadu vzájemně si konkurujících interpretací. Prostor pro ingerenci Ústavního soudu není i při konkurenci různých interpretačních alternativ dán například tehdy, když je právní úprava včetně relevantní judikatury adresátům dostupná a v zásadě nerozporná, a z tohoto důvodu je i aplikace práva pro adresáty alespoň rámcově předvídatelná.*“ Následně soud odmítl postupovat ve prospěch stěžovatelky, neboť pro ni nepříznivou interpretaci již dovodila dvě publikovaná rozhodnutí krajských soudů. Stěžovatelka mohla rozumně předvídat pravděpodobné právní důsledky svého jednání. Z tohoto odůvodnění je zřejmé, že klíčový pohled na pochybnost o interpretaci je pohled adresáta právní normy. Jeho pochybnosti, které může ovlivnit aplikační praxe, jsou pro soud rozhodné.

Na druhou stranu někdy soudy prohlásí za jednoznačnou i právní úpravu, o jejímž významu panují mnohaleté fundované spory. Takto postupoval například Nejvyšší správní soud v rozhodnutí zabývajícím se investičními pobídkami.³⁶ Stěžejní otázkou byl výklad pojmu „období“ uvedeného v zákoně o daních z příjmů. Konkrétně šlo o to, *v jakém období* měl příjemce pobídky v roce 2005 splňovat zákonnou podmínku nesloučení se s jiným subjektem. Dle daňových orgánů se mělo jednat o pětileté období *předcházející* poskytnutí pobídky (tedy roky 2001–2005). Dle příjemce pobídky měl zase být relevantním obdobím *pouze rok 2005*. Neshoda na výkladu vyústila v soudní řízení, v němž se nejdříve krajský soud přiklonil na stranu správce daně (roky 2001–2005). Nejvyšší správní soud se ale ani s krajským soudem, ani s jedním z účastníků neshodl a pojem období vyložil tak, že se jedná o období *následující*, tj. roky 2005–2009. Odlišné interpretační varianty, po tři roky zastávané oběma účastníky řízení a následně i krajským soudem, nebyly pro soud dostatečným důvodem ke shledání pochybnosti o výkladu zákona. Žalobcův argument pravidlem v pochybnostech ve prospěch soud zamítl s tím, že „*[s]ystematický a teleologický výklad zákona [...] nepřipouští jiné výkladové varianty, a proto není dán prostor pro uplatnění zásady in dubio pro libertate.*“³⁷

Podobný pohled zaujal Nejvyšší správní soud i v rozhodnutí, ve kterém pro nepřezkoumatelnost zrušil rozhodnutí krajského soudu, který ze samotné neshody účastníků řízení na interpretaci automaticky dovodil pochybnost o výkladu a zákon vyložil pro jednotlivce mírněji. Dle Nejvyššího správního soudu je nutné pochybnost o výkladu podložit svými vlastními argumenty a nelze spoléhat pouze na (vnější) neshodu stran sporu.³⁸

Vnější neshody o správném výkladu tak dle soudů někdy pochybnost dokládají, jindy zase ne.

³⁴ Ibidem, body 25 a 26.

³⁵ Nález sp. zn. II. ÚS 664/02.

³⁶ Rozsudek č. j. 1 Afs 49/2009 – 109.

³⁷ Rozsudek č. j. 1 Afs 49/2009 – 109.

³⁸ Rozsudek č. j. 1 Afs 66/2011 – 107.

3.2 Pochybnost kdy v judikatuře – ten hodnotí to a ten zas tohle

Praxe českých soudů ohledně okamžiku posuzování pochybnosti je nekonzistentní. V rozhodnutích lze nalézt všechny tři přístupy.

První přístup, tedy přístup, dle kterého může kterákoliv metoda založit pochybnost, aplikoval např. rozšířený senát Nejvyššího správního soudu v rozhodnutí týkajícím se počítání promlčecí lhůty pro vymození cla.³⁹ Dle zákonné úpravy se lhůta přetrhávala provedením úkonu k vybrání nebo vymození nedoplatku. V rozšířeném senátu se střetla dvě řešení: restriktivní výklad ve prospěch celního subjektu (přetrhává pouze úkon samotného celního orgánu) a adekvátní výklad v jeho neprospěch (přetrhává jakýkoli úkon veřejného orgánu, tedy i exekučního soudu v rámci soudního výkonu celního dluhu). V neprospěch jednotlivce hovořilo obecné znění zákona („provedení úkonu k vymození“), v jeho prospěch zase argument legislativním vývojem. Zákodárce totiž v roce 2002 provedl novelu celního zákona, jejíž text jasně stanovil, že se jedná pouze o úkony celního orgánu. Do důvodové zprávy přitom uvedl, že se jedná pouze o formulační změnu. Z těchto okolností soud dovodil úmysl zákonodárce, ke kterému se následně dle pravidla v pochybnosti ve prospěch přiklonil.⁴⁰ Historický argument ve prospěch tak byl schopný založit pochybnost významu obecného jazyka zákona.

Podobně Nejvyšší správní soud dovolil převážit mírnějšímu gramatickému argumentu nad nepříznivým teleologickým,⁴¹ nebo naopak mírnějšímu teleologickému nad přísnějším gramatickým.⁴² Z odůvodnění těchto rozhodnutí je zřejmé, že soud *a priori* nepreferoval žádnou z metod, ale že ze všech možných upřednostnil tu pro jednotlivce nejpřívětivější.

Příklad druhého přístupu (jeho textualistické variace) je nálezy, ve kterém Ústavní soud vykládal pojem „druh“ dle trestního řádu.⁴³ Za stěžovatele, toho času ve vězení, podal dovolání advokát zmocněný bývalou manželkou. Dle trestního řádu do okruhu oprávněných obviněnému zvolit zástupce patřil i druh. Nejvyšší soud nicméně podané odvolání nepovažoval za řádné, neboť mezi stěžovatelem a jeho bývalou manželkou již manželství netrvalo a vztah druhovský byl kvůli výkonu trestu odnětí svobody vyloučen. Stěžovatel kontroval, že i přes uvedené překážky vztah mezi ním a bývalou ženou je stále blízký, tedy druhovský. Tomuto argumentu Ústavní soud přisvědčil s uvedením, že pokud zákonodárce formuloval text zákona obecně a pojem legálně nedefinoval, pojem je nejasný, a proto je nutné ho interpretovat ve prospěch jednotlivce, což znamená, že i v případě výkonu trestu odnětí svobody druhovský poměr není vyloučen. V tomto rozhodnutí soud tedy konstatoval nejasnost pouze po zohlednění gramatického hlediska právní úpravy.

Stejně tak pouze po gramatickém výkladu zkoumal nejasnost Nejvyšší správní soud ve věci zabývající se delikttní odpovědností dle zákona o spotřební dani.⁴⁴ Tento zákon

³⁹ Usnesení rozšířeného senátu č. j. 5 Afs 86/2009 – 55.

⁴⁰ Ibidem, body 34 a 35. Zajímavé je i to, že soud užil pro výklad ustanovení přijatého zákonodárcem v roce 1993 úmysl novelizujícího zákonodárce z roku 2002. Takovýto argument je ještě slabším argumentem, než klasický argument úmyslem zákonodárce, přesto však byl považován za konkurenceschopnou výkladovou alternativu.

⁴¹ Rozsudek rozšířeného senátu č. j. 7 Afs 54/2006 – 155, body 52–64.

⁴² Rozsudek č. j. 2 Afs 20/2011 – 77.

⁴³ Nález sp. zn. III. ÚS 2264/13.

⁴⁴ Rozsudek č. j. 2 Afs 46/2007 – 103.

zakazoval prodej alkoholu a tabáku na tržištích. Tržištěm přitom rozuměl „stánky, pulty, stolky nebo obdobná zařízení, která jsou určena pro prodej zboží nebo poskytování služeb“. Stěžovatel legálně prodával tabák a alkohol až do doby, než si vedle něj jiný prodejce rozložil svůj stánek, čímž dle správních orgánů vytvořil tržiště. Stěžejní otázkou bylo, zda k *určení* zařízení pro prodej zboží stačí pouhá fakticita (rozložení stánků s úmyslem prodávat), nebo je nutné nastolení právního stavu (např. dohoda s vlastníkem pozemku, ohlášení živnosti, kolaudační rozhodnutí). Správní orgán na základě teleologického i historického argumentu zastával alternativu požadující pouhou fakticitu. Soud však tento názor odmítl a uvedl, že „*předmětná právní úprava trpí do značné míry nejednoznačností a nedává jednoznačnou odpověď na spornou otázku. Použití gramatické konstrukce ‚zařízení, která jsou určena‘ oproti myslitelnému použití konstrukce ‚zařízení, která si prodávající určí‘ nebo ‚zařízení, která jsou používána‘ skutečně vzbuzuje výkladové otázky. Je tedy nesporné, že v daném období byly možné v zásadě dva výklady těchto ustanovení zákona o spotřebních daních.*“ Následně se na základě pravidla v pochybnosti ve prospěch přiklonil k mírnější alternativě požadující právní stav.

Nejčastěji ale soudy pravidlo v pochybnosti ve prospěch užívají ve třetím, postinterpretacním režimu. Toto použití pravidla ale bývá v rozhodnutích většinou pouze rétorickou figurou, určenou výsledkem výkladu, spíše než výsledek výkladu určující. Soudy totiž nejprve interpretaci *odstraní pochybnosti* a poté hodnotí, zda je namístě pravidlo aplikovat. Odpověď odvisí od toho, jak dopadla předchozí interpretace: Vyložil-li soud předpis v *neprospěch* jednotlivce, v rozhodnutí uvede, že pravidlo není namístě aplikovat, neboť neexistuje o výkladu pochybnost. Dospěl-li ale soud k výsledku ve *prospěch* jednotlivce, pravidlo v pochybnosti ve prospěch v rozhodnutí uvede.

V obou případech je ale užití pravidla naprosto zbytečné. Soud předpis „dovyložil“, čímž dospěl ke správné nepochybné interpretaci. Žádné pochybnosti tak nepřetrvávají a pravidlo správně nemá, a reálně ani nemůže, nastoupit. Pokud se tomu tak děje, jde pouze o soudy užívaný efekt. Situaci by šlo lapidárně přirovnat k hodu mincí, při kterém házející stanoví pravidla: Panna jde mně, remíza a orel mému soupeři. V takové situaci samozřejmě soupeř nemá žádnou výhodu, neboť remíza nastat nemůže. Pokud soupeř prohraje, pravidlo o remíze se neaplikuje. Pokud vyhraje, také ne. Stejně tak v případě „dointerpretování do konce“ je výsledek buď ve prospěch jednotlivce, nebo v jeho neprospěch. Pro pravidlo ani v jednom případě není místo. Pokud se v rozhodnutí objevuje, není to správně.

Ukázkou, kdy jednotlivce nepochybně vyhrál a přesto soud pravidlo v pochybnostech ve prospěch aplikoval, je náleze, ve kterém Ústavní soud posuzoval, jak nazírat na územní plán přijatý ve formě obecně závazné vyhlášky.⁴⁵ Alternativami byly hledisko formální, tj. jako na vyhlášku nepřezkoumatelnou ve správním soudnictví, a hledisko materiální, tj. jako na opatření obecné povahy, napadnutelné u správního soudu. Ústavní soud na základě systematického, teleologického a historického výkladu dospěl k závěru, že posuzovaný územní plán je třeba považovat za opatření obecné povahy.⁴⁶ Následně však uvedl, že „*[u]vedenému materiálnímu chápání opatření obecné povahy ve prospěch stěžovatelů je třeba dát přednost také s ohledem na konstantní judikaturu Ústavního soudu, dle níž,*

⁴⁵ Nález sp. zn. Pl. ÚS 14/07.

⁴⁶ Ibidem, bod 32.

*nabízí-li se dvojitý možný výklad veřejnoprávní normy, je třeba v intencích zásad spravedlivého procesu volit ten, který vůbec, resp. co nejméně, zasahuje do toho kterého základního práva či svobody. Jde o strukturální princip liberálně demokratického státu in dubio pro libertate plynoucí přímo z ústavního pořádku, vyjadřující prioritu jednotlivce a jeho svobody před státem.*⁴⁷ Použití pravidla v pochybnostech ve prospěch za této situace však odporuje předchozím pasážím v rozhodnutí ukazujícím na jednoznačnost interpretačního závěru soudu. Tento vnitřní rozpor je vidět i na uvedeném důvodu platnosti pravidla. Minimalizace zásahů do ústavního práva je klasická ústavně konformní interpretace práva.⁴⁸ Dvojitý výklad se tak vůbec nenabízí, a proto pravidlo v pochybnostech ve prospěch v takovýchto případech nemůže plnit jiný účel, než okrasný.

Ukázkou odstranění rozporu mezi metodami s následným konstatováním jednoznačnosti ohledně správného výkladu je rozsudek Nejvyššího správního soudu z oblasti správních deliktů.⁴⁹ Správní orgán uložil občanskému sdružení pokutu za neoprávněné zprostředkování osvojení dítěte. Podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí tento delikt spočívá ve „výběru určité fyzické osoby vhodné stát se osvojitelem nebo pěstounem určitého dítěte, jemuž se osvojení nebo pěstounská péče zprostředkovává, a v zajištění osobního seznámení se dítěte s touto osobou“. Sdružení zprostředkovalo seznámení vhodných osvojitelů a matky v té době dosud nenarozeného dítěte. Předmětem výkladu se stalo naplnění druhého znaku skutkové podstaty spočívajícího v „zajištění osobního seznámení se dítěte s vhodným osvojitelem“. Sdružení argumentovalo jasnou dikcí zákona, která požaduje osobní seznámení dítěte s budoucím osvojitelem, což u nenarozeného dítěte nelze naplnit. Soud k tomu ale uvedl, že zákonodárce sice s touto situací nepočítal, neboť adoptovat lze pouze narozené dítě, ale z důvodové zprávy je zřejmé, že smysl zákazu spočíval v zajištění zprostředkovávání adopce pouze orgány sociálně-právní ochrany dětí. Seznámení rodičů nenarozeného dítěte s budoucími osvojiteli se může tomuto smyslu přičít, a proto je dle soudu třeba zákaz vztáhnout i na jednání sdružení. Na základě tohoto argumentu soud pokutu za delikt potvrdil.

Soud tedy za situace mírnějšího jazykového a historického argumentu a přísnějšího teleologického argumentu zvolil ten přísnější. Pravidlo v pochybnosti ve prospěch soud odmítl, neboť ho „nelze aplikovat tam, kde skutková podstata deliktu je bez jakýchkoliv pochybností a beze zbytku naplněna jednáním delikventa, jako tomu bylo v této věci. K naplnění obou znaků deliktu dospěly správní orgány i městský soud na základě jazykově-logického a systematického výkladu, přičemž vhodně zohlednily historický účel aplikované právní úpravy.“⁵⁰ Co ale soud metodologicky učinil, je to, že svým postupem konsolidoval odporující si výsledky jednotlivých výkladových metod, což považoval za odstranění pochybností ohledně výkladu. Tímto postupem se vyhnul aplikaci pravidla v pochybnosti ve prospěch.

⁴⁷ Ibidem, bod 33 (citace soudu vynechány).

⁴⁸ Stejný metodologický postup Ústavní soud zvolil i v dalších nálezech, např. sp. zn. II. ÚS 1375/11 (pravidlo použité po provedení testu proporcionality) nebo sp. zn. I. ÚS 1119/15 (kde soud jediný protiargument systematickým výkladem výslovně v bodě 42. odmítl). Na chybné odůvodnění pravidla v pochybnostech ve prospěch v některých rozhodnutích Ústavního soudu upozorňuje Filip Melzer (MELZER, F. *Metodologie nalézání práva: Úvod do právní argumentace*, s. 207).

⁴⁹ Rozsudek č. j. 3 Ads 144/2011 – 163.

⁵⁰ Ibidem.

3.3 Odlišnost Nejvyššího soudu – nezáleží, o čem soudy mluví, ale jak o tom mluví

Zajímavá je praxe Nejvyššího soudu, diametrálně odlišná od praxe ostatních dvou vrcholných soudů. Nejvyšší soud výkladové pravidlo v pochybnosti ve prospěch vůbec nepoužívá.⁵¹ Účastníci trestního řízení ho před soudem pravidelně uplatňují, soud však vždy reaguje tím, že pravidlo v pochybnostech ve prospěch platí pouze ve skutkových otázkách, nikoliv při výkladu práva.⁵²

Přitom trestní právo, jako odvětví práva veřejného, ve kterém stát jednostranně zasahuje příkazovými normami do právní sféry jednotlivce, patří mezi typickou oblast uplatnění výkladu v pochybnosti ve prospěch. Sám Ústavní soud toto pravidlo v oblasti trestního práva aplikuje,⁵³ Nejvyšší správní soud ho zase standardně aplikuje v oblasti přestupků, někdy označovaných jako tzv. malé trestní právo. Stejný názor zastává i Filip Melzer.⁵⁴

Možné vysvětlení, proč se přístup Nejvyššího soudu liší, je odlišný argumentační styl. Při jisté dávce zobecnění jsou Nejvyšší správní soud a Ústavní soud zastánci spíše diskurzivního modelu argumentace, který otevřeně připouští argumentační střet, občas ústící až ve vyjádření nejistoty ohledně správného výkladu. Diskurzivní argumentační přístup činí prostor pro aplikaci pravidla v pochybnostech ve prospěch. Oproti tomu Nejvyšší soud z mnoha důvodů⁵⁵ inklinuje spíše k legalistickému pojetí aplikace práva.⁵⁶ Dle Nejvyššího soudu se pravidlo v pochybnosti ve prospěch „vztahuje výlučně k otázce zjišťování skutkových okolností případu, nikoli k právnímu posouzení, jak má na mysli

⁵¹ Princip *in dubio pro libertate* je v trestním právu spojovaný se zásadou zdrženlivosti zákonodárce při rozhodování, které jednatí kriminalizovat (srov. např. ŠÁMAL, P. Subsidiarita trestní represe ve vztahu k jednotlivým skutkovým podstatám trestných činů v trestním zákoníku. *Trestněprávní revue*. 2010, č. 5, s. 133, nebo NETT, A. Ke změnám trestního práva na úseku hospodářské trestné činnosti a k zásadě ultima ratio. *Bulletin advokacie*. 2009, č. 10, s. 77).

⁵² Viz např. usnesení sp. zn. 8 Tdo 1452/2009: „Odmítnout nutno názor obviněného G. N., že trestní odpovědnost nelze založit na nejistém právním hodnocení mimotrestních norem a že soud by měl v takovém případě přihlídnout k obecné právní zásadě *in dubio mitius*. Tato zásada se v podmínkách trestního řízení zjevuje jako zásada *in dubio pro reo* a je zcela vyloučeno aplikovat ji v případech pochybností soudu ohledně správného výkladu dané normy; její význam a použití je vyhrazeno výlučně skutkovým otázkám.“ Stejně tak např. usnesení sp. zn. 8 Tdo 1322/2010.

⁵³ Srov. např. náleží II. ÚS 2264/13, bod 13: „Stát má povinnost co nejpřesněji formulovat právní předpisy a neučiní-li tak, nastal problém na jeho straně a musí proto jít k jeho tíži. Stíhat trestné činy prostřednictvím trestního řízení je výsadním oprávněním a povinností státu, která vyplývá i z jeho mocenského monopolu. Je na něm, aby jednoznačně jazykově vymezil skutkové podstaty trestných činů i postup při zjišťování, zda a kým byl trestný čin spáchán (trestní proces). Pokud tak neučiní, musí jít tato jeho nedůslednost k jeho tíži. Nemůže se proto vůči adresátům právní regulace dovolávat toho, že jím vytvořená právní úprava je formulačně nedostatečná. Nabízí-li se výklad výhodný pro stát a další výhodný pro adresáty právní regulace, je třeba dát přednost výkladu ve prospěch adresátů právní regulace. Stát měl možnost zakotvit legální definici jím používaného pojmu druh, a to i v tom smyslu, že snad vyžaduje vždy společné soužití. Neučinil-li tak, je na místě použít argument *in dubio mitius*, tedy zde v pochybnostech ku prospěchu obviněného.“

⁵⁴ MELZER, F. *Metodologie nalézání práva: Úvod do právní argumentace*, s. 206. Z judikatury ale odkazuje na jediný příklad, a to prvorepublikové rozhodnutí, ve kterém se však toto pravidlo objevilo pouze v narativní části shrnující argumentaci stran (rozhodnutí Zm I 367/29).

⁵⁵ Ke stylu argumentace a faktorům na něj působícím srov. skvělou analýzu Mitchela Lassera zabývající se stylem odůvodňování francouzského Kasačního dvora, amerického Nejvyššího soudu a Soudního dvora EU (LASSER, M. *Judicial Deliberation: A Comparative Analysis of Judicial Transparency and Legitimacy*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2009).

⁵⁶ Srov. KÜHN, Z. Formalistické a neformalistické strategie středoevropské justice po roce 1989. In: L. Tichý – P. Holländer – A. Bruns (eds). *Odůvodnění soudních rozhodnutí: The Judicial Opinion: Begründung von gerichtlichen Entscheidungen*. Praha: Centrum právní komparatistiky, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2011, s. 443–444.

§ 265b odst. 1 písm. g) tr. řádu. Ohledně právních otázek se totiž uplatňuje zásada *iura novit curia*.⁵⁷ Nejvyšší soud si tedy vykládá zásadu *iura novit curia* absolutně. Soudce právo zná, nepochybuje o něm. V rozhodnutích pak pomocí jednoznačně znějící argumentace dosahuje ohledně výkladu práva oněch správných odpovědí. Na pochybnosti nezbyvá místo, a proto pravidlo v pochybnostech ve prospěch na tomto soudě nemůže nalézt své uplatnění.

Lze tedy shrnout, že soudy se dělí na dvě hlavní skupiny – Nejvyšší soud pochybnosti o výkladu vůbec nepřipouští, Ústavní soud a Nejvyšší správní soud ano, ačkoliv se liší případ od případu v tom, v jaké fázi interpretačního procesu je hodnotí.

4. MOŽNÉ VÝCHODISKO – PŘEDVÍDATELNOST POUŽITÝCH INTERPRETAČNÍCH NÁSTROJŮ

Soudci musí širokou škálu výkladových situací zařadit do dvouprvkové množiny – pochybný či nepochybný. Kudy přesně mezi oběma prvky vedou dělící linie, se pochopitelně liší. Některé rozdílnosti však lze odstranit jednotným vnímáním konceptu pochybnosti.

Při formulování standardu toho, co zakládá pochybnost o výkladu, je nutné vyjít z důvodů, proč vlastně speciální interpretační režim ve veřejném právu existuje. Uváděnými důvody jsou eventuální nenahraditelné důsledky v případě nesprávné aplikace veřejnoprávní normy,⁵⁸ nebo motivování zákonodárce psát kvalitní zákony.⁵⁹ Nejčastěji se však uvádí právní jistota adresátů práva (či její jiná označení, jako předvídatelnost práva, důvěra v něj či legitimní očekávání).⁶⁰

Prizmatem této hodnoty je třeba přistupovat k otázkám, *koho* pochybnost rozhoduje a *kdy* se pochybnost hodnotí. Soudy by měly ve veřejném právu interpretovat potud, pokud je jejich postup pro jednotlivce rozumně předvídatelný. Jestliže poté není řešení jednoznačné, měly by mezi zbylými možnostmi zvolit tu nejmírnější. V určitých situacích soudy musí odolat „dotahování interpretace až do konce“, protože takový postup pravidlo v pochybnostech ve prospěch vyřazuje ze hry. Aby pravidlo bylo věrné svému hlavnímu legitimačnímu důvodu, nemá nastoupit až tehdy, pokud je soudce v situaci, kdy by měl výsledek výkladu hádat, ale ještě o krok dříve. Pravidlo má nastoupit v situaci, kdy se již interpretační postup dostává do rozumným jednotlivcem nepředvídatelných míst.

Kdo je tím rozumným jednotlivcem je třeba hodnotit s ohledem na povahu těch, kterým je zákon určen. V souvislosti s aplikací zásady není trestu bez zákona, stojící na stejném legitimačním důvodu jako pravidlo v pochybnosti ve prospěch, zdůrazňuje vnější pohled na zákon i Evropský soud pro lidská práva. Tento soud jde dokonce dále a při výkladu čl. 7 Úmluvy rozlišuje předvídatelnost dle povahy adresátů vykládaného ustanovení.⁶¹

⁵⁷ Usnesení sp. zn. 11 Tdo 233/2013.

⁵⁸ WAGNEROVÁ, E. – ŠIMÍČEK, V. – LANGÁŠEK, T. – POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, čl. 40.

⁵⁹ Např. rozsudek rozšířeného senátu NSS č. j. 7 Afs 54/2006 – 155, bod 57.

⁶⁰ Srov. např. nálezy Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 22/99, sp. zn. I. ÚS 643/06 nebo rozsudek rozšířeného senátu NSS č. j. 7 Afs 54/2006 – 155, bod 62. Stejně tak i MELZER, F. *Metodologie nalézání práva: Úvod do právní argumentace*, s. 208.

⁶¹ Srov. např. *Cantoni proti Francii*, rozsudek velkého senátu ESLP, 15. 11. 1996, č. 17862/91, bod 35 (zohledňující profesionalitu adresátů vykládané úpravy).

U otázky *kdy* pochybnost hodnotit je nutné vyjít ze stejného principu. Soudy se liší již jen ve formulaci požadavků na pochybnosti zakládající výkladovou variantu. V některých rozhodnutích vyžadují „*ne zjevně arbitrární či nesprávný výklad*“,⁶² jinde zase přísnější „*přípustnou, konkurující interpretaci ne v rozporu se zněním zákona*“,⁶³ anebo nejpřísnější „*rovnocenně přesvědčivý výklad*“.⁶⁴ Správný standard interpretace zakládající pochybnost však nutně nemůže vycházet z objektivního abstraktního hlediska, ale musí vycházet z předvídatelnosti interpretačního postupu pro jeho adresáty v kontextu konkrétního vykládaného ustanovení. Je-li tedy možné, že si jednotlivec určitou právní úpravu rozumně vyložil určitým způsobem a měl tedy za to, že jedná po právu, neměl by být ve svém postupu zklamán.

Dle standardu předvídatelnosti je třeba posuzovat, které všechny nástroje interpretace může soud pro odstranění pochybností použít. Například u výkladu daňových předpisů upravujících podnikání profesionálů by mohl odstraňovat pochybnosti postupem připomínajícím třetí verzi pravidla, tedy využít třeba i všechny klasické interpretační nástroje. Často pak ale pro pochybnosti již nezbude místo a pravidlo v pochybnosti ve prospěch by soud neměl aplikovat. U laických adresátů by se ale přístup naopak měl pohybovat mezi první a druhou variantou pravidla. Důraz by soud měl klást na prostý význam textu zákona, případně se zohledněním jeho intuitivního nebo z textu seznatelného smyslu.

Klíčové pro reálný vliv pravidla v pochybnostech ve prospěch je, aby soudy při rozhodování, zda pravidlo aplikovat, otevřeně prováděly úvahy o předvídatelnosti použitelných interpretačních nástrojů. Jinými slovy, při práci s pravidlem v pochybnosti ve prospěch v jednotlivých případech soudy nemají primárně hodnotit správnost určitého výkladu, ale jeho předvídatelnost. Tento požadavek jim v určitých situacích zabrání provádět náročnější interpretační výkony, jako např. analýzu důvodové zprávy, při nichž již jednotlivce ztrácí ze zřetele.

ZÁVĚR

Interpretační pravidlo v pochybnostech ve prospěch jednotlivce je českými soudy často využívané, chybí však koncepčnost jeho aplikace. Soudy se liší ohledně toho, co považují za interpretační pochybnosti. Podstata rozdílnosti spočívá jednak v tom, zda pochybnost má být hodnocena pouze z pohledu soudce, anebo zda je při hodnocení relevantní i pohled adresáta práva. Druhá odlišnost spočívá zase v tom, jaké všechny nástroje soudci před hodnocením pochybností využívají. Jeden extrém umísťuje pravidlo na pozadí interpretačního procesu, v důsledku čehož odlišný výsledek jediné interpretační metody zakládá pochybnosti o interpretaci. Protipól tohoto pojetí je přístup řadící pravidlo až za všechny dostupné nástroje interpretace, což zase aplikaci pravidla zcela vylučuje. Nejednotné pojetí způsobuje, že soudy pravidlo užívají oportunisticky jako jakousi rétorickou figuru.

⁶² Nález sp. zn. I. ÚS 3930/14.

⁶³ Rozsudek NSS č. j. 1 Afs 80/2013 – 40.

⁶⁴ Rozsudek NSS č. j. 5 Afs 63/2011 – 109.

Úvahy o správném pojetí by měly vycházet z důvodu, proč vůbec výkladové pravidlo v pochybnosti ve prospěch jednotlivce existuje. Důvodem je právní jistota adresátů práva. Má-li se tato hodnota odrazit v pravidlu v pochybnostech ve prospěch, lze připustit k odstranění pochybností pouze ty interpretační nástroje, jejichž aplikaci mohl adresát práva rozumně předvídat. Pokud po jejich vyčerpání zůstanou různé výkladové varianty, je namístě zvolit tu pro něj nejvlídnější. Soudy by neměly v neprospěch jednotlivce tvořit složité, ač třeba správné, interpretační konstrukce, na které by adresát práva nikdy ani nepomyslel. Postup v pochybnostech ve prospěch nemá primárně pomáhat interpretům práva překlenout jejich výkladové nesnáze, nýbrž má chránit adresáty práva. V jednostranném veřejném právu musí daleko dříve než v jiných oblastech převládnout nad principem legality princip předvídatelnosti práva. Jen tak je férové stavět proti sobě Barcelonu a tým z okresního přeboru.

The Rule of Lenity: Useful Tool or Rhetorical Ornament?

Ondřej Kadlec

Abstract: *This article deals with the concept of interpretative doubt. The existence of such a doubt is a condition for the application of the rule of lenity, the rule used in public law. The article shows that the concept of doubt can be, and in the case law actually is, approached differently. This variedness makes the rule of lenity manipulatable. The article consists of six parts. The first one introduces the rule. The second and the third analyze it from two theoretical aspects: (i) whose doubt counts, and (ii) at what point of the interpretative process the doubt is evaluated. The first aspect can be approached either by an internal perspective, which means that interpreter's internal doubt is decisive, or by an external perspective, focusing on the doubt of the addressee of the interpreted law. As to the second aspect, the rule can be applied at three different points in the interpretative process: at the beginning, in the middle or at the end. Because the aim of interpretation is to eliminate unclarity, the placement of the rule in different phases of interpretation results in a different scope of the rule of lenity. The fourth part of the article shows inconsistent approach to both aspects in the case law of Czech high courts. The fifth part proposes solution to the problem. Doubt should be approached by an external view. Also, the rule should apply at the point, where the process of elimination of doubt by interpretation has become unpredictable for the addressee of the law. The sixth and final part summarizes the entire article.*

Key words: *public law, rule of lenity, doubt, in dubio pro libertate, in dubio mitius, methodology, interpretation, application*